

Nepředpojatost moderní sociální organiky

*Podle přednášky pronesené u příležitosti sociálně-vědeckého kongresu
„Zprávy o stavu světa“, říjen 1973 v Arlesheimu, Z pracovního
společenství pro užitou sociální ekonomii, sešit 2/1974, Russikon,*

Náš záměr chtít v sociální oblasti hledat nepředpojatost se zprvu bude jevit rozporným. Již prvnímu důkladnějšímu pohledu se přece odhalí rozmanitá provázanost a vzájemná závislost jednotlivých faktorů sociálního života. Protože však lidská činnost tvoří, jak se zdá, podstatnou část sociálního dění, pokusme se nyní zamyslet nad průběhem lidského života z hlediska vytváření a odbourávání předpojatostí.

Podíváme-li se nejprve na fyzické tělo dítěte, ukáže nám embryologie vcelku jasně, jak dítě získává svou fyzickou hmotu zpočátku z mateřského organismu. Dětský organismus však nevzniká spontánně a náhodně, ale jen tehdy, uplatní-li se skrze oplodnění dědičné síly. Předpokladem vzniku lidského organismu a jeho předpojatostí je tedy organismus matky a dědičné síly.

Dědičnost je pro nezaujaté pozorování reprezentována

rodiči. Dnešní přírodovědec ji hledá ve hmotě a struktuře chromozomů. Touto dědičností je daná i skutečnost, že nový lidský organizmus patří ke zcela určité skupině, že je včleněn do zcela určitého pojmového rámce. Nejobecnějším rámcem je náležitost dětského organizmu k rodu člověk (*Homo sapiens*).

Tento rámec je dnes polárně rozčleněn na mužskou a ženskou formu organizmu.

Další předpojatostí dětské bytosti je tedy buď ženský nebo mužský lidský organizmus.

Tento organizmus je však dnes členěn ještě do dalších podskupin, podruhů. Dítě tak patří např. k bílé, žluté, černé nebo rudé rase či je jejich míšencem, a to podle toho, ke které rase patřili rodiče.

Také ve vztahu k fyzické podobě, habitu a fyziologické konstituci, náchylnosti či odolnosti vůči nemocem je toto tělo díky dědičnosti predisponováno určitým způsobem. Jeho podoba, ať už se jedná o jeho růst, látkovou výměnu, rozmnožování, je podobou příbuznou jeho rodičům, tzn. že ona dětská bytost má takovou strukturu své životní organizace, jakou díky příbuznosti se svými rodiči přebírá jakožto předpoklad svého vlastního organického života.

Opustí-li dítě schránku matčina těla a poprvé se nadechne, přidruží se ke stávajícím předpokladům života předpoklady nové: vnější teplo, vnější světlo, vnější vzduch a vnější výživa.

Ale také duševní život, který se předtím odehrával více mezi matkou a dítětem, do sebe nyní pojímá celé duševní okolí a je jím sám utvářen. Vznikají sympatie a antipatie podle vzoru sympatií a antipatií rodiny, v níž dítě vyrůstá.

Jazyk, který dítě přejímá od rodičů, rodiny a lidí ze sousedství, je vyvádí nad rámec rodiny a vede je nejprve do školy. Člověk musí i svůj rodný jazyk považovat za předpoklad a předpojatost svého života, neboť v tomto jazyce se bude vyjadřovat a v jeho vazbách a strukturách si bude utvářet pocity, představy a pojmy.

Ve škole je pak lidská bytost formována učiteli a školským systémem. Je-li učitel osobností, která učí to, k čemu se sama dopracovala, dochází k formování podle jeho individuality. Vyučuje-li se přísně podle učebnice školského systému, dochází k vytváření determinace jednotného rázu. Jestliže existuje jednotný školský systém, tak se není co divit, že produkuje

jednotné lidi. Nejdále v této jednotnosti šla „škola národa“, tedy pruská armáda, ^růstajícímu člověku tak škola dává zcela určitý svět představ a myšlenek jako předpoklad jeho pozdějšího života.

Až do 14. roku života se člověk s větší či menší důvěrou nechává do značné míry vést tím, jak byl formován a determinován autoritou svých rodičů a vychovatelů. Jestliže si uvědomíme, jak obrovské množství předpojatostí vložili rodiče a vychovatelé do svých dětí a chovanců, pochopíme, proč mnozí lidé, znepokojení touto skutečností, tak vítají antiautoritativní výchovu.

Postupně se však v člověku takto značně determinovaném vlivy přicházejícími zvenčí začne probouzet něco, co proti tomu pomalu, ale jistě čím dál víc protestuje, bouří se a vzpírá; něco, co se ohrazuje proti tomu, aby bylo ze všech stran formováno a pohřbíváno pod celou horou předsudků. Stále zřetelněji se zhruba od 14. roku života - při přesnějším pohledu již od samého počátku- střeťávají dva proudy: Na jedné straně pokračující formování okolím a výchovou, na druhé straně se s narůstající silou a vytrvalostí začíná bránit to, co je zřejmě nezformovatelné.

Dospělí však budou „vzbouřence“ chlácholit a tvrdit mu, že nemá smysl, aby se bouřil proti vlastnímu určení. Naopak, člověk by prý za to měl být vděčný, neboť díky tomuto formování je jednotlivec vskutku skvěle včleněn do onoho bezpočtu vynikajících struktur a vztahů. Měl by být přece hrdý na to, že patří k „vedoucí“ bílé rase a k tomu ještě k „vyvolenému“ národu Němců, „solidnímu“ kmeni Švábů a k vlastní ctihodné rodině.

Proti tomu nemůže mladý člověk mnoho namítnout,

cítí pouze, že je polapen touto strukturou a vztahy, které neodpovídají jeho vlastní podstatě. Nezbude mu tedy nic jiného, než zpochybnit samozřejmost společenských zvyků, moudrost svých učitelů, kriticky se podívat na poctivost svých rodičů. V 21 letech tak v sobě člověk shledá maximum jemu cizích predispozic a předpokladů, přesto však se vší zřetelností cítí: Všechno, co jsem přijal od svých rodičů, sourozenců, kamarádů, učitelů, co jsem přijal prostřednictvím jazyka, krajových zvyků, školy a výchovy, všechny mé vlastnosti, návyky a vědění, to přece nejsem já!

Proto se člověk nyní vydává na cesty do světa i svého nitra, pouští se do hledání sebe sama, do hledání vlastní nepředurčenosti. Podle svého předurčení směřuje z východu na západ, ze severu na jih, účastní se rozvojové pomoci v Indii, Jižní Americe nebo Africe anebo se vydá do zahraničí za prací. Přitom se setkává s jinými lidmi, jinými rodinami, jinými etniky, národy, rasami, jinými zvyky, společenskými strukturami i jinými kulturami, kteří mají všichni to společné, že jsou jinak determinováni než on sám. Náš mladý člověk však přitom možná poznává i ty chudáky, kteří se málo bouřili a byli proto nejen silně formováni zvenčí, ale rovnou se etablovali v prostředí, z něhož pocházejí, kteří létají od jednoho klimatizovaného Hiltonu k druhému, jezdí od jednoho odborného kongresu k dalšímu či putují z jednoho zasedání na další - vše v rámci svého oblíbeného světového názoru. Chudáky, kteří se setkávají stále jen s lidmi stejně determinovanými a zůstávají v jedné a téže

strukturu a nikdy si tak proto svou vlastní determinovanost neuvědomí.

Odhalení takové duševně-duchovní slepoty u svých bližních může dát mladému člověku pocítit mocné přání vlastní nepředurčenosti. To se mu stane podnětem k tomu, aby již nereagoval na základě toho, co mu bylo dáno zvenčí, aby již neuskutečňoval své reakce, nýbrž aby je vnitřně pozoroval. Pozorování vlastních puzení k reakcím, tak jak vyvěrají z vnější determinace, vede k tomu, že si člověk všimne, že nejsou neměnná, ale že se v průběhu času mění. Jestliže se člověk dříve strachoval o vítězství místního fotbalového celku, známého automobilového závodníka nebo vlastní armády, pak se přece postupně naučil ctít vítězství lepšího hráče, rozumět triumfu lepší techniky a litovat nedůstojnosti moderních válečných konfliktů.

Podobné zkušenosti mohou snadno vést k relativizmu, pozná-li člověk rozdílnost lidí danou tím, v jakých podmínkách se narodili a vyrůstali. Člověk je pak ochoten přiznat každému názoru určitou hodnotu a nechat vládnout toleranci. Jestliže však přejde k praktickému konání, záhy uvidí, jak je zde nezbytné určité společné pojetí. Člověk by pak nejrady rychle přijal nějakou metodu, která by ho vyvedla z relativity různých názorů. Může zde jít o podřízení se rozhodnutí většiny, odbornému úsudku nebo takzvané vůdčí osobnosti.

Hledající, který chce překonat vlastní determinaci, se však může s většinovým řešením spokojit právě tak málo jako s nesrozumitelnými řešeními odbornými nebo řešeními despotickými, třebaže jistě vidí výhodu demokratického postupu v jeho otevřenosti. Ne-

může však přehlédnout, jak u všech těchto řešení je na místo vlastní determinace dosazena determinace většiny, odborníka nebo despoty.

Lidé orientovaní k praktickému životu mají sklon k tomu, uznávat teoreticky relativnost různých názorů, v konkrétním případě však přece jen považují za rozhodující praktický úspěch. Proti tomu lze právem namítnout, že se tím problém neřeší, ale jen přesouvá na otázku, co je vlastně úspěch. Jestliže nelze to, co je označováno jako úspěch, nedeterminovaně zdůvodnit, pak jsou činnost a konání takového praktika určovány právě jeho momentálním pojetím úspěchu.

Tyto a podobné zkušenosti vedou člověka hledajícího vlastní nedeterminovanost k pocitu svého duchovního vyhnání. Ochabne-li síla hledání, nabízejí nejrůznější světové názory nový domov. Církevní světový názor člověka při nevyřešených otázkách odkáže na předpokládanou, ustanovenou či dosud zjištěnou nepřeklenutou propast mezi vírou a věděním. Přírodní věda ho bude utěšovat poukazem na budoucí řešení, která budou možná díky očekávanému vědeckému pokroku. Hledající se však také může setkat s anthroposofií. Také v anthroposofických kruzích může zažít rozdíl mezi „praktiky“ a „teoretiky“. Ti první mu budou objasňovat, že přece obsah duchovní vědy Rudolfa Steinera vznikl právě tím druhem nedeterminovanosti, který hledá, že však nyní je důležité a pro blaho lidstva nezbytné, aby tento obsah byl aplikován v našem světě a tím uskutečňován. „Teoretikové“ budou naproti tomu zdrženlivě poukazovat na to, že z dlouhodobého hlediska to je jedině vlastní a vzájemné nepředpojaté poznání, které umožní

praktickou spolupráci s ostatními.

Protože je jednodušší následovat určité nové zvyky a návody ve vyznačených kolejkách, vydává se člověk za této situace většinou na cestu pragmatika. Přitom poznává celou řadu nových věcí; podle stupně bdělosti si však dříve či později povšimne, jak tyto zvyky stále rychleji zastarávají a návody stále méně odpovídají dnešním podmínkám. Podle stupně vládnoucí dogmatiky dochází ke stále novým roztržkám mezi zúčastněnými.

Po této poučné zacházce nám však přece jen nezbude nic jiného, než vzít spojení teorie a praxe, jednání z osobního poznání do vlastních rukou, čímž se vrátíme k našemu původnímu záměru, tedy hledání vlastní nedeterminovanosti. V nastalé duševní náladě kriticismu pocítíme, jak se pro celé naše vlastní bytí stává stále naléhavějším, abychom si vydobyli absolutní jistotu vědění. Člověk sám pro sebe opakuje dějiny filozofie, vycházejí ze sokratovského „Vím, že nic nevím“, přes descartovské pochybování, že nic nevím jistěji než vlastní pochyby, až k existencionalistické nicotě, která se jeví jako jediná skutečnost. Tím je však nyní také uvolněna cesta k proniknutí mlžnými a oblačnými závoji. Nyní se člověk pokusí následovat milníky vyznačující cestu k odhalení vlastního myšlení - jak je Rudolf Steiner vytýčil např. ve své „Filosofii svobody“ (1) - anebo dosáhnout stejného vrcholu vlastními cestami i za cenu mnohého bloudění.

Přitom se s nezvratnou zřejmostí ukáže, že nepředurčenost nelze nikdy nalézt v tom, co je dané. Ta pře-

bývá někde jinde. Nepředurčenost nelze vůbec nalézt, jinak by tu už byla, a v tom, co je dané, přece nemůže být. Musí tedy být učiněna. Tím prvním, co je přitom třeba udělat, je hodit všechno dané přes palubu, „zničit“ je, stát se žebrajícím o ducha. Přitom se člověk cvičí v odříkání a koncentraci, s jejichž pomocí potlačuje všechny představové, citové, tělesné i vnější danosti, všechny dosavadní determinace. Tím jsme se však dostali teprve k negaci, vzdali jsme se veškerého obsahu a doufáme spolu s Goethovým Faustem, že v tomto Nic Všechno nalezneme. Poněvadž to nalézt nelze, vloží sem člověk možná ještě přestávku v „čekání na Godota“. Vydá-li se pak opět na cestu, pochopí, stejně jako horolezec, který vystoupil nad moře mlhy a spatřil svit slunce či jas hvězd: Godot nemůže zásadně přijít, neboť aktivita, činnost, myšlení, duch, to nelze přijmout, to musím vykonat sám. Tím je také odhozen materialismus diktátu vlastní determinovosti. Člověk je poprvé sám sebou: já.

Zvolna začíná zřetelně, v jasném světle diferencovat: K obsahu svého myšlení nemám žádný jiný přístup než prostřednictvím své aktivity, svého konání. A přesto není tento obsah mým libovolným výtvozem. Proč je část menší než celek nebo přímka nejkratším spojením dvou bodů, to nezáleží na mně, ale na obsahu mých pojmů a ideí, které dokážu plně proniknout. To je zcela nová řeč, kterou jsem tu objevil, v ní se člověk nemůže prostě jen nalézat. V ní se lze jen pohybovat. Sotva se člověk přestane pohybovat, už v ní není. Myslíci člověk se nepohybuje tak jako v daném světě okolo věcí, nýbrž vklouzává do nich, proměňuje se v tyto věci. Sotva je částí, už se mění v celek, tu je bodem a tu hned

přímkou. Tady je tělem a tady duší a přesto je duchem. Protože se sám může stát vším, aniž by pozbyl své vědomí, ví také, jak je spolu všechno propojeno, čímž se může stát svobodným spoluvykonavatelem souvislosti světa. Pohled- ne-li člověk z této země nedeterminovanosti do světa danností, determinovaností, pak se tyto prezentují jako proměnitelné, popř. speciální, individualizované jevové formy svých praobrazů v říši nepředurče- nosti, majících charakter věčných rodů. V soustředěném potlačování a překonávání svých vlastních determinovaností a danností a v myslícím naplňování vzniklého prázdna uchopuje člověk svou totální existenci v universu. Trojím způsobem se nyní může stát spoluvůrcem světové souvislosti:

- Jako poznávající člověk opět vytváří pro sebe sama světovou souvislost, kterou mu jeho smyslová organizace nemůže zprostředkovat pasivně, neboť tato souvislost je aktivní, duchovní povahy.
- Jako jednající se člověk stane světovou souvislostí, když tím, že jim porozumí a bude jim pomáhat, opět obnoví souvislost mezi myslícími lidmi, kteří potlačují svou organizaci a přerušují tak danou, přirozenou souvislost.
- V obou aktivitách se z člověka stává člověk „nový“ ve smyslu starého *Alana ab Insulia* (1120-1203) a obě proměňují daný svět v nový. Prostřednictvím první aktivity vzniká přírodní a duchovní věda. Prostřednictvím druhé aktivity stojíme na počátku duchovně koncipované sociální organiky ke vzdělávání a utváření lidstva.

Viděli a poznali jsme, že nositelem rátia, rozumu, je člověk jako individualita. Tento nový člověk je rovněž tvůrcem lidského, sociálního světa. Dnes se nacházíme na přelomu. Na jedné straně vrhá dosud onen starý člověk se svými starými vnějšími organizacemi a strukturami své stíny do naší doby. Na straně druhé se nový člověk proboují touto říší stínů vzhůru a poprvé se nesměle pokouší být. Tak jako musí být možné pro uskutečnění poznání potlačit lidskou organizaci, tak ustupují i staré společenské struktury, utváří-li nový člověk sebe a své sociální prostředí.

Co se však přitom děje s determinovaností? Má fyzická i duševní schránka přestávají být určujícím prvkem mé samého. Stávají se podmínkami projevení svých ideí. Cítím i nadále sympatie či antipatie vůči světu a jiným lidem. Ty by však už neměly nějakým způsobem určovat mé chování, nýbrž měly by mi posloužit jako prostředek poznání sebe sama. Budu také nadále hovořit německy, avšak co řeknu, nemělo by být typicky německé, nýbrž typicky mé, měl bych to být já. Podle vlastní konstituce budu i nadále zdravý či nemocný, avšak mé zdraví či mé nemoci by neměly určovat směr mé činnosti, nýbrž jen modifikovat její jevovou podobu. Ani mé fyzické tělo se nezmění. I nadále budu patřit k bílé rase, avšak co budu konat, nemělo by být typicky bělošské, nýbrž lidské, mé. Přišel-li jsem o nohu, neměla by tato ztráta určovat, kam jdu, nanejvýš jak rychle jdu. Samozřejmě že se tento přerod daných předurčení v modifikující podmínky mé jevové podoby neuskuteční ze dne na den. Daleko spíše si žádá neustálé úsilí.

Jestliže si to člověk uvědomí, tak se dívá jinak na ostatní lidi. Rozumí jejich reakcím, vyplývajícím z předpokladů, které jim byly dány, a podporuje jejich snahu o překonání těchto předpokladů a o jednání na základě vlastního poznání.

Avšak i ve společenské oblasti má toto obrácení daných předpokladů v modifikující podmínky zásadní důsledky. Určitý zákon nebo určitá vnější společenská struktura už není tou mocí, která dává společnosti charakter, nýbrž je jí jednotlivec, lidská individualita se stává tvůrcem sociální struktury. Postupně záleží stále méně na tom, jaká společenská struktura vládne, zda demokratická, despotická či nějaká svobodná. Jako taková už nebude utvářející mocí, nýbrž jen podmínkou, která utváření sociální struktury jednotlivcem usnadňuje nebo ztěžuje.

Podíváme-li se na ekonomický proces, snadno si povšimneme, že se zde lidé prostřednictvím svého mnohvrstevného a obsáhlého vzdělání a rozvinuté schopnosti produkovat zboží a služby sdružují do svobodných pracovních společenství, kde je každý pánem a suverénem na svém místě, tzn. že samostatně a odpovědně zpracovává svou oblast. Při potížích během výroby se tito suverénové chovají rovněž jako pánové, tj. věcně. Podíváme-li se však na rozdělování výsledků této produkční činnosti, povšimneme si vedle pokrokových pracovních smluv či solidárních starobních a vdovských pojištění také nejstarších pověr, nejprohnanější vychytralosti a brutálního násilí. Proč? Protože lidé nejsou vyškoleni, vycvičeni ve vytváření nových ideí o rozdělování výsledků své hospodářské činnosti a vězí tedy mnohdy ještě ve svých

starých předurčenostech. Pokud jsou však tyto schopnosti ve studijních sdruženích dále rozvíjeny, tak se pracovní společenství vyvíjejí a přeměňují na společenství podpůrná. Tak se z dnešního úsilí o sociální zákony může stát živé sociální dění, moderní sociální organika. Nikdo na tomto světě sebou nepřináší tolik předpokladů k vyřešení tohoto úkolu jako Západ. Jeho lidé se musí jen poněkud rozmáchnout, aby tyto již nikoli závazné předurčenosti nechápali jako **věcné nutnosti**, nýbrž jako **podmínky** svého sebeuskutečnění.

Na vnitřním obzoru člověka tak vidíme vycházet novou sociální organiku, která není ničím jiným než tím, co Rudolf Steiner ve své „Filosofii svobody“ označil za etický individualismus. Mohli bychom ho označit také za individuální socialismus nebo za sociální individualismus.

Když se před rokem v novinách psalo o tom, že Evropské hospodářské společenství je největším hospodářským uskupením světa, tak to můžeme chápat jako předpoklad k tomu, aby se Evropané vyvinuli v ta nejduchovnější studijní sdružení, nejsvobodnější pracovní společenství a nejsociálnější podpůrné spolky a tím aby nevstoupili do konkurence jiných hospodářských uskupení, nýbrž aby přispěli k překonání moci.

Michael Rist

Literatura:

(1) Steiner, R.:

Filosofie svobody. Michael, sv. Kopeček, 1999